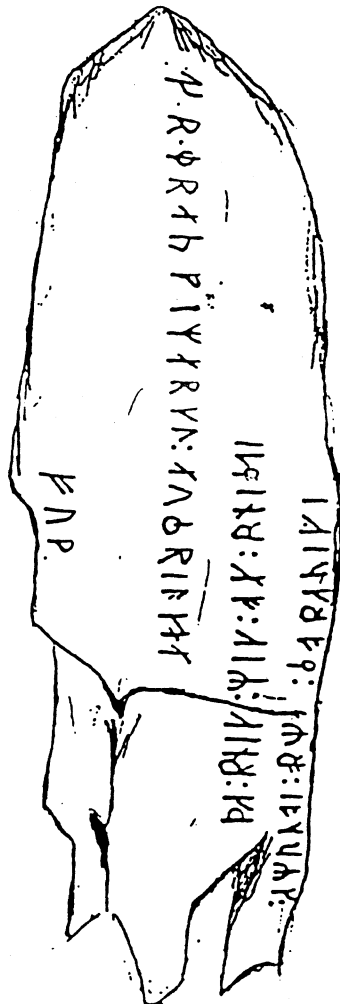

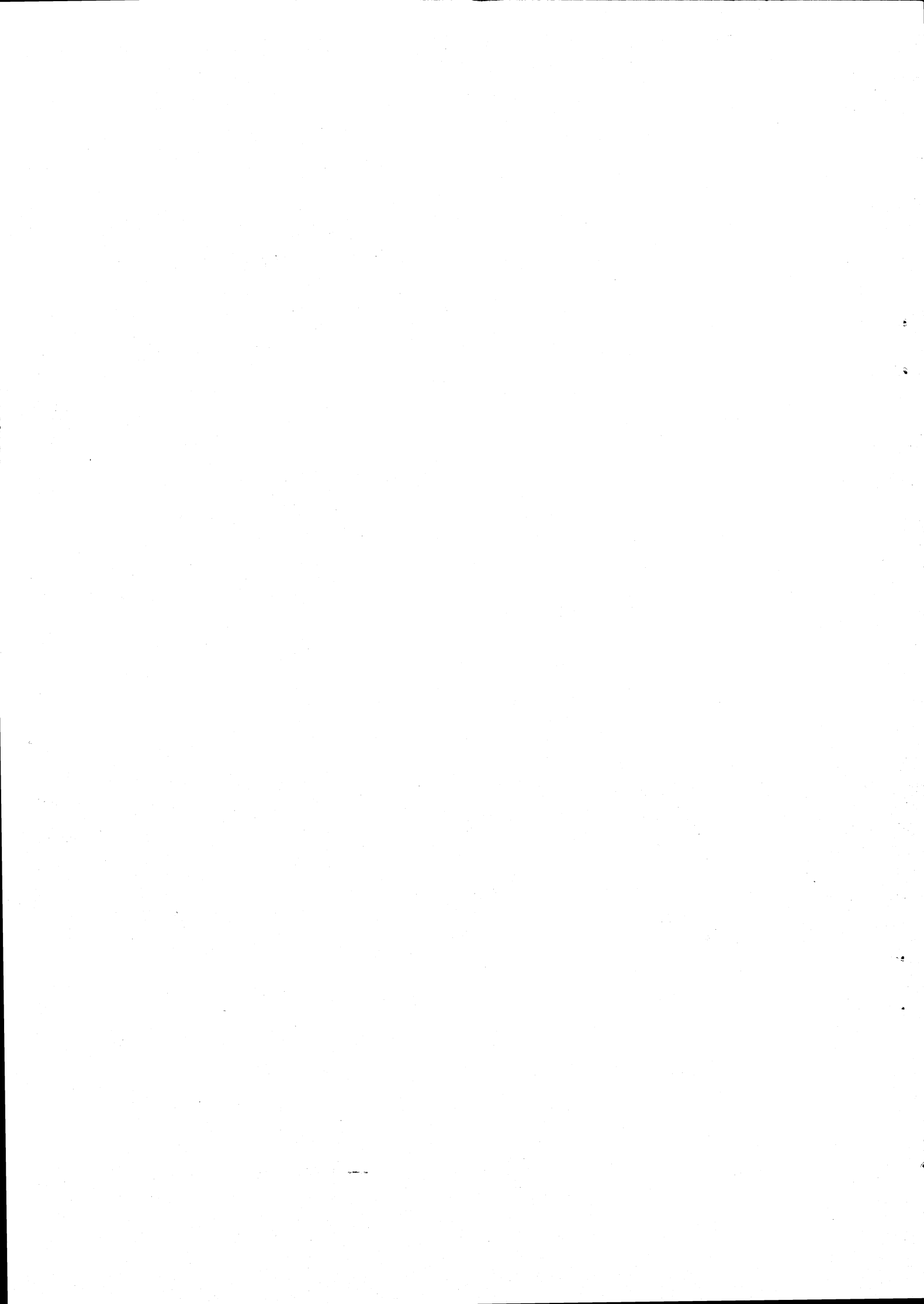

Medlemsblad for
Hringaríki Slektshistorie-lag

Nr.1 – 2008.

Árgang 18.

Hringariki

Medlemsblad for Ringerike Slektshistorielag
18. årgang.

Redaksjon

Eigil Elsrud
Sten Høyendahl
Frank Otterbech
Thorleif Solberg
Ole E. Yttri

Innholdsfortegnelse:

Side		
2	Sten Høyendahl:	Margrete på Marigård.
7	Thorleif Solberg:	Marigård / Marigard i Ullerålsfjordingen.
16	Tom Larsen:	Fengslede fra Ringerike (del I)
25	Sten Høyendahl:	Var bøndene på Hønen i Norderhov av Dyre Sevaldssons ætt?
36	Thorleif Solberg:	Frankrike, et bruk i grenseland.
41	Frank Otterbech:	Elever ved "Den høyere skole" i Hønefoss.
49	Sten Høyendahl:	Ringerikinger i regnskapet for Hadeland Fogderi 1599/1600.
52	Sten Høyendahl:	Odelsskatten 1647 for Ringerike.
57	Eigil Elsrud:	Skarrud gård i Ådalen (293/1)
74	Redaksjonen:	Styret i Ringerike Slektshistorielag i 2008.
75	- - - - -	Regnskap for 2007, del I. Møteprogram.
76	- - - - -	Regnskap for 2007, del II. Etterlysninger.
77	- - - - -	Årsberetning for 2007.

Margrete på Marigård

av Sten Høyendahl

Marigård ligger nordvest i Haug sogn i Norderhov og grenser mot Jevnaker. Stedsnavnforskeren Oluf Rygh har i *Norske Gaardsnavne* påpekt at navnet er utledet av kvinnenavnet Margrete, som i stedsnavn ofte blir til Mari. Denne oppfatningen deles av professor Eyvind Fjeld Halvorsen, som antar at gården opprinnelig het noe i retning av *Margretargardr*. I tilknytning til dette skal vi se på et dokument som har vært så godt som ukjent. Det er en retts sak fra 1657 om tømmerhogst i Marigårds skog, der det også er inntatt avskrifter av flere eldre dokumenter, blant annet et provsbrev fra 1588. Her møter vi to gamle mennesker som forteller hva de som barn har hørt om kvinnen Margrete, som Marigård i sin tid var blitt oppkalt etter.

Gamle mennesker vitner

I Norderhov prestearkiv finner vi et diplom av 15. september 1657, en rettstvist om tømmerhogst mellom eierne av Marigård. Under rettssaken ble det framvist et provsbrev om *Maargrettegaardenn*, utstedt 20. januar 1588 på Løken tingstue. Dette provsbrevet er i sin helhet tatt inn i rettsreferatet fra 1657. Ole Paalsen, en aldrende mann som var født i landskapet Ringerike, hadde i sin barndom hørt gamle folk si at det hadde bodd en kvinne ved navn Margrete på *Mergrete gaard*. Ved sin død hadde hun gitt bort gården til kirkene på Gran og i Norderhov med en halvdel til hver, og gården var derfor blitt oppkalt etter henne.

Gamle *Boelld* Ton (åpenbart Bol eller Bodil) hadde i mange år bodd på nabogården Vågård, og hun ga nøyaktig de samme opplysninger som Ole Paalsen. Hun hadde ellers aldri hørt at *Margretegaard* skulle ha ligget under Vågård. Derimot tilføyde hun at det hadde stått hus og tomter både på Marigård og de andre parter *Som hoes liger* og ble kalt *Loffsgaardenn*, og at det i gammel tid hadde vært fire bygdegårder der.

Diplom fra Norderhov prestearkiv oppbevares ved Statsarkivet i Kongsberg, men vi finner enkelte såkalt uregistrerte brev i Riksarkivet under Oslo bispestol. Blant disse er et til nå uidentifisert brev på papir, et defekt folioblad der bare midtpartiet er bevart. Det har hull etter ett papirsegl og fragment av ett annet på bretten. Seglfragmentet kan henføres til lagrette-mannen Frans Jonsen Skøyen i Haug, og det viser seg at brevrestene er det originale provsbrevet fra 1588 om Marigård. Dette ble lest opp 21. juli 1647 under opptak av prov i forkant av en hjemtingssak. Kvinnen på Ton kalles her *beryll*, trolig Borghild. Bol og Bodil er varianter av Borghild. I det defekte brevet skimter vi også navnet *Loffs garder*.

Et tvilsomt brev fra 1300-tallet

Helgennavnet Margrete kom ikke i vanlig bruk før lenge etter innføringen av kristendommen, og Halvorsen antar i et upublisert notat om Vågård og Marigård at begge, både som navn og som selvstendige gårder, skriver seg fra 1200-tallet. I *Diplomatarium Norvegicum* kan vi lese om et grensedele som kort etter svartedauden ble gått opp mellom Marigård, Egge og Berger i Jevnaker. Brevet er publisert i to versjoner, datert henholdsvis 17. juni 1361 og 12.-18. juni 1362. Originalbrevet er gått tapt, men er gjengitt i avskrift i rettsakter fra annen halvdel av 1700-årene. Det første brevet er transkribert til 1700-tallets danske skriftspråk, mens det andre er gjengitt i gammelnorsk form. Halvorsen mener ut fra dateringen i avskriftene at 1362 må være det rette året.

Halvorsen påviser flere tvilsomme former i den gammelnorske versjonen, og er derfor i sterk tvil om brevet er ekte. Vi har gjennom tidene sett mange eksempler på forfalskede dokumenter, men skriverne avslører seg gjerne med feil i grammatikk og datering. I tillegg påpeker Halvorsen at det i 1362 - bare tolv år etter svartedauden - ikke ville være naturlig å foreta grenseoppgang i skogsområder. Det var først på 1600- og 1700-tallet at skogen som følge av sagbruk og tømmer salg ble attraktiv.

Falsknerne kunne gå en tung skjebne i møte dersom de ble avslørt. Tidlig i 1560-årene ble Peder Brun hengt for å ha forfalsket dokumenter for bønder i indre Østfold, mens hans oppdragsgivere slapp unna med å bli fradømt alt odelsgods.

Marigård som kirkegods

Ifølge vitneprovne fra 1588 var hele Marigård blitt kirkegods en gang i fjerne tider. I Pouel Huitfeldts stiftsbok fra 1577 står da også *halffparten i end ødegardt Ved Vogardt* blant jordparter under Norderhov prestebol, og denne ble leid bort. Dessuten finner vi ett bismerpund fisk i *Wagond* oppført som landskyld til Gran prestebol. *Wagond* er åpenbart feilskrift for Vågård, men det er uten tvil Marigård det menes.

I jordeboken 1624 over kirkegods står Marigård som ødegård med skyld på 2 bismerpund rå fisk til Norderhov prestebol, og Vågård-navnet står fortsatt under Gran prestebol med 1 bismerpund fisk. Av skattematrikkelen 1647 framgår at det i begge tilfelle dreier seg om Marigård. Der finner vi herr Villum Andersson på Norderhov med 2 pund fisk og herr Torkel Pedersson på Jevnaker med 1 pund fisk, noe upresist ettersom det selvsagt ikke dreide seg om prestenes private eiendom. Gran prestebols part var nå overført til Jevnaker, kapellangjeld under Gran. Det var også to ikke-kirkelige deleiere.

Brevet fra 1362 omtaler en Øystein på Marigård, men ham må vi etter Halvorsens utredning stille et stort spørsmålsteget ved. Oppsittere på Marigård finner vi ikke i landskattelistene før langt ut på 1600-tallet. Gården ble da brukt under Vågård, og i 1626 har vi en Knut her som "husmann". Bare et par år senere var han forarmet og kunne ikke betale skatter, og Søren overtok. I 1638 ble han stukket med kniv av naboen Ole Vågård. I 1653 fortalte Søren Marigård på tinget at han 26 år tidligere hadde tjent Bent Nærstad. Fra 1657 satt den unge Stener Andersen her (31 år i 1664). I rettssaken samme år får vi vite at han var sønn av brukeren på Søre Aslaksrud, Anders Stenersen (70 år i 1664). Stener Marigård var ved flere anledninger brukt som lagrettemann, siste gang i 1684. Noen år senere overtok han farsgården.

Andre deleiere i Marigård

Lagmann Niels Hanssøn i Christiania satt i 1647 med 5 lispund (lpd) byggmel og Gunder Hamnor i Hole med 1 såld korn (tilsvarende 5 lpd mel) i Marigård. Det er da interessant å se på odelsjordeboken 1625 for Oslo, der borgeren Laurids Hanssøn sitter med 25 lpd mel i Alme, 5 lpd mel i Nordre (Øvre) Alme og 7 lpd mel i "Borge" (Bure i Norderhov) som pantegods fra adelsmannen Christoffer Galle. Laurids Hanssøn hadde ellers pantegods fra borgere og bønder, blant annet 2 ½ lpd mel i Vågård.

Ved Christoffer Galles død gikk hans gods over til kronen og ble overdratt til lagmann Niels Hanssøn. Skjøtet er datert 18. desember 1649, og ringeriksgodset utgjør 25 lpd malt i Alme og Marigård, 5 lpd i Nordre Alme, 7 lpd i Bure og 3 skippund (skpd) i Ask. Nå er Niels Hanssøn

allerede i 1647 oppført med 1 skpd i Nedre Alme, 5 lpd i Nordre (Øvre) Alme og 5 lpd i Marigård. Halvorsen påpeker at skylden til lagmannen av Alme-gårdene i 1647 og 1649 samsvarer med pantegodset som Laurids Hanssøn i 1625 hadde fra Christoffer Galle. Det innebærer at 5 lpd av de 25 lpd under (Nedre) Alme egentlig hørte til Marigård.

Halvorsen viser også til at Guttorm Hamnor, Gunder Hamnors far, fra senest 1615 eide 10 lpd i *Almb*, en part som Gunder eide fra 1634. Dette antar han skal være Alme, noen kilometer sør for Marigård. Halvorsen registrerer at Gunders part i odelsjordeboken 1641 oppgis å være i Vågård, og stiller spørsmål om ikke denne parten utgjør halvdel av parten på 10 lpd i *Almb*. Til dette kan jeg tilføye at Gunder i odelskattelistedene fra 1647 og utover konsekvent har oppgitt en part på 5 lpd i Østre Vågård, aldri i Marigård. Ellers er denne parten både i odelsjordeboken 1641 og odelskatten 1647 oppgitt å være Gunders pantegods. Grunnen til at Hamnor-folket satt med denne parten var trolig en tilfeldig transaksjon i det tidlige 1600-tallets blomstrende eiendomsmarked.

Gunder Hamnor kjøpte i 1650 parten som han hadde hatt i pant. På tinget 6. april 1677 framla Guttorm Gundersen Hamnor et skjøte på 5 lpd i Østre Vågård i Ullerål av 18. mars 1650, da hans far hadde kjøpt denne parten av Jens Rasmussen Åse i Kviteseid i Telemarken.

Loftsgård - et forsvunnet navn

Borghild Ton hadde i 1588 sagt at det hadde stått hus og tomter både på Marigård og de andre parter *Som hoes liger*, og ble kalt *Loffs garder*. Det skulle også ha ligget fire bygdegårder der. Dette kan vanskelig tolkes annerledes enn at en del av Marigård tidligere har vært et bruk ved navn Loftsgård. Jeg har ellers ikke støtt på dette navnet, men plutselig dukker det fram igjen i rettssaken fra 1657.

Det var Jens Nielssøn i Christiania som hadde innstevnet Stener Andersen Marigård, hans far Anders Aslaksrud, herr Torkel Pederssøn på Jevnaker, Gunder Hamnor og to borgere på Bragernes. Jens Nielssøn var sønn av lagmann Niels Hanssøn. Herr Malte Christenssøn, sogneprest på Norderhov, og Mads Torkelsøn, sønn til herr Torkel, hadde forfattet et motinnlegg, utstedt 15. september 1657 på Marigård. Det er i sin helhet tatt inn i rettsreferatet, og her heter det: *At Jenns Niellsenn Haffuer Sinn Eigendomb Lofftsgaard er Kalldet, och Jche Maarjegaard Stendt och Renndt, wdj Aager och Enng, Særligenn i fra Marjegaards Eiger, Och Derhoes føllger Sinn Wdraast, med schoug och march.*

Marigård var stent og rent, altså klart avgrenset med delestener. Prestene holdt Loftsgård for et eget bruk, og kunne ikke forstå hvordan Jens Nielssøn kunne være medeier i Marigårds skog og mark. De må ha ment at Jens Nielssøns part på 5 lpd i Marigård bare omfattet Loftsgård, og at dette ikke ga ham adgang til hogst. Retten ga imidlertid Jens Nielssøn medhold. På dagen ti år tidligere, 15. september 1647, hadde hans far vunnet en åstedstvist mot Ole Simensen Egge om grensedelene i Marigårds skog, og de konklusjoner som den gang ble trukket viste seg gangbare også i 1657.

Grensedelet ved Langedalsrabben

I rettssaken mellom lagmann Niels Hanssøn og Ole Egge ble det lagt fram et provsbrev av 21. juli 1647, der den ene etter den andre sto fram og vitnet om at Langedalsrabben var grensedele mot Eggemoen og ble brukt under Marigård. Blant dem var Dorte Slora, som hadde bodd i tolv år på Egge og syv år på Ring, ikke langt fra Langedalsrabben. Ole Berger

og Ole Nøkleby tilføyde at Langedalsrabben gikk like nord i Berger-skogen i Jevnaker. Asle Skollerud hadde femti år tidligere tjent på Hønen og vært med Ole Alme i marka, og da hadde Ole sagt: *Jeg Gaaer Jche lennger Noerd vnder Langedalls Raaben.*

To av vitnene hadde tilknytning til Vågård. Ole Ve i Heradsbygda hadde bodd på Vågård i 28 år, og hans foreldre hadde også før ham brukt Langedalsrabben. Ole Ve var lagrettemann i 1651, og hadde initialene OI i seglet. Han er nok identisk med mannen som i 1638 knivstakk Søren Marigård. At Ole Jonsen rundt 1645 flyttet fra Vågård til Ve er kjent fra en odelssak av 13. juni 1713, og Thorleif Solberg har utredet hans slekt i *Hringariki* 2/1998.

Jens Li i Norderhov kunne fortelle at hans foreldre hadde bodd på Vågård i 16 år og brukt Langedalsrabben. Jens var trolig født noe før 1600, og av den eldste tingboken for Ringerike framgår at han tidligere hadde brukt Skøyen i femten år. Vi ser også at hans farsnavn var Hansen, men noen Hans Vågård har vi aldri møtt i det samtidige kildematerialet.

Langedalsrabben er nevnt i brevet fra 1362, om dette nå er ekte eller ikke. Her heter det *langer dalrabin*, eller i den fordanskede formen *Langdahls Rabben*. Hit kom man ved å gå fra Eggsteinen og videre langs Ulvemyra. Fra Langedalsrabben kunne man følge bekken opp til Buttentjernet, som den dag i dag ligger på grensen mellom Ringerike og Jevnaker. Om brevet skulle vise seg å være et falsum, var nok stedsnavnene riktig plassert i terrenget. Det er mer sannsynlig at personnavnene var konstruerte for anledningen.

På er gårdskart fra oktober 1865 finner vi Langedalsrabben et stykke øst for husene på Mari-gård, en lang grusrygg som jernbanelinjen går over.

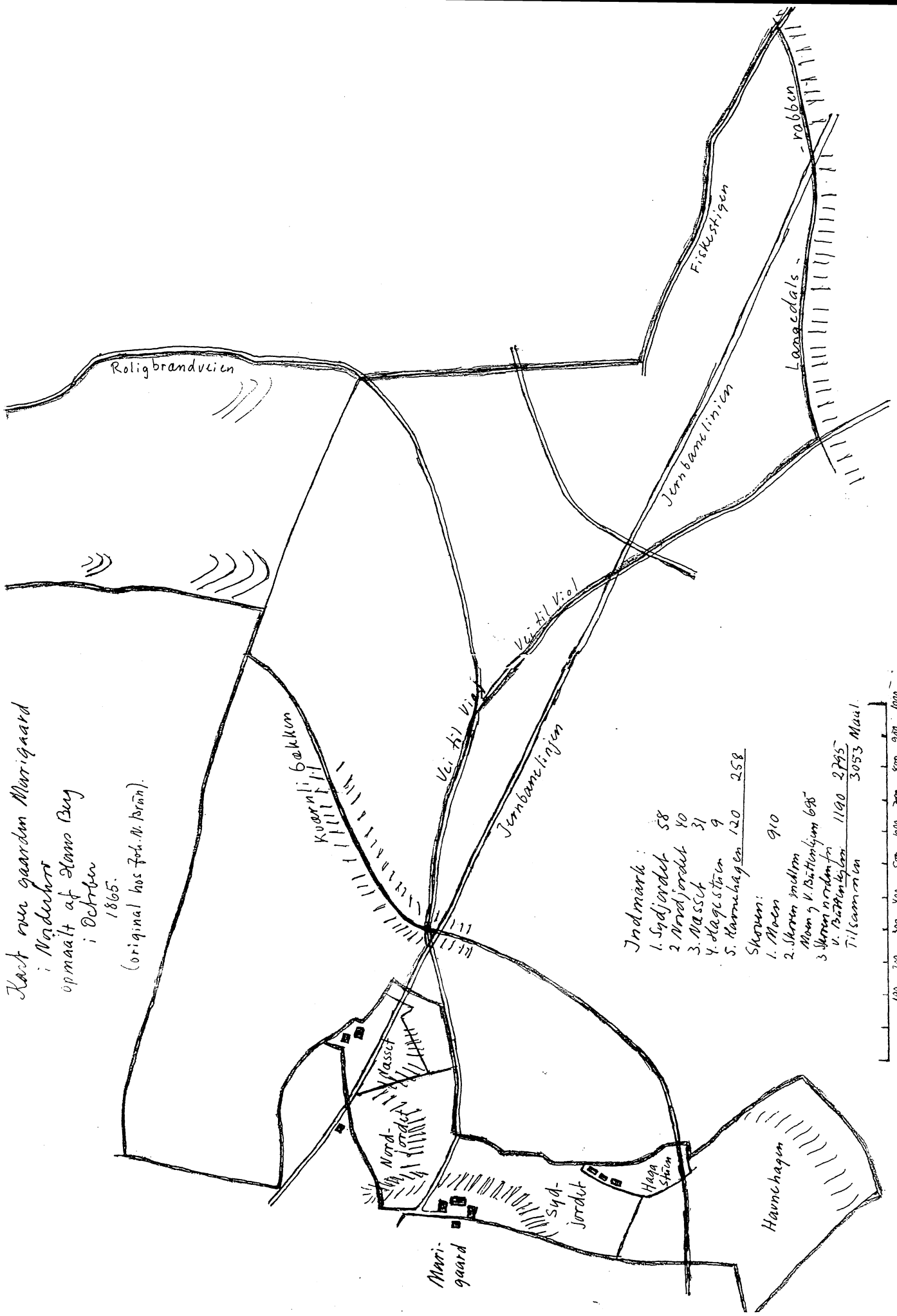
Sagn eller virkelighet?

Noen Margrete er de sparsomme kildene fra 1200- og 1300-tallet tause om. Den Margrete som Ole Paalsen og Borghild Ton omtalte i 1588 må ha levd i dette tidsrommet, og deres vitneprov står ikke i strid med den antatte betydningen av gårdsnavnet. Om deres beretning er riktig, innebærer det at 1500-tallsmenneskers kunnskap om eiendomsforhold og personer kunne gå to-tre hundre år tilbake i tiden. Det er imidlertid mange usikre momenter her. Ole og Borghild kan tidlig på 1500-tallet ha hørt et sagn, en fortelling som var blitt konstruert for å forklare hvordan gården hadde fått sitt navn, og ikke minst hvorfor den var blitt kirkegods. Slike fortellinger var en del av kulturarven i distriktet og gikk gjerne fra slektsledd til slektsledd, men kunne likevel ta utgangspunkt i historiske fakta.

Var det kanskje slik at Margrete på sine gamle dager hadde gitt Marigård til de to kirkene fordi hun selv ikke hadde barn? Det visste Ole Paalsen og Borghild Ton ikke noe om. Mest sannsynlig hadde de to i 1588 gjengitt hovedtrekkene i et gammelt sagn, der alle detaljer etter hvert var gått inn i glemselen. Det utelukker ikke at det virkelig kan ha bodd en Margrete på Marigård.

Kort over gaarden Morigaard
 i Nordhert
 opmaalt af Hans Bey
 i October
 1865.
 (original hos Joh. M. Brøn).

Indmark:

1. Syd-jordet	58
2. Nord-jordet	40
3. Klasset	31
4. Hagestein	9
5. Havnchagen	120
258	

Skoven:

1. Moen	910
2. Skoven indim	
Moen og V. Skovlyngum	698
3. Skoven nordim	
V. Skovlyngum	1190
Tilsammen	3053

